

- 5) $V + V$ (3%): *freeze-thaw* (вивітрювання гірських порід, що відбувається чергуванням заморожування і відтанення);
 6) $V + Adv + N$ (1%): *filter-down-process* (процес відфільтрування).

В англійській мові існує велика кількість композитних утворень, які можуть складатися з двох, трьох, чотирьох і більше основ, проте іменники, утворені двома іменними основами становлять найчисленнішу групу композитів. Наше дослідження є підтвердженням думки Є. С. Смельянової, яка стверджує, що терміни-композити виступають засобом мовної економії, оскільки коротші за словосполучення і водночас можуть висловити в одному слові два або більше понять відповідної галузі знань. Об'єднання в одному слові по кілька основ дає можливість схарактеризувати поняття, предмети, явища за кількома ознаками [5, с. 94].

Найпродуктивнішою моделлю утворення географічних термінів-композитів є двокомпонентна структурна модель $N + N$, за якою утворюється абсолютна більшість таких термінів. Другою за частотою є структурна модель $Adj. + N$. У результаті такого складання лексема стає іменником, адже композити переважно набувають морфологічних ознак другого компонента. Як бачимо, переважна більшість складних слів представляє безафіксним словоскладанням.

Нами зафіксовано випадки деривативної композиції, способом, при якому один із компонентів є дериватом простого слова: *agro-silvo-pastoral* (агроріснопасовий), *geomagnetism* (магнітне поле планети).

Продуктивним засобом збагачення словникового складу мови є розвиток переносних значень на основі метафоричного вживання. Географічна термінологія не є винятком. Терміни-метафори є невід'ємною частиною наукових текстів. За нашими спостереженнями, їхня кількість складає майже 20% від загальної кількості термінів, які обслуговують галузь географії.

Наше дослідження показує, що найбільш розповсюдженими серед географічних термінологічних одиниць є антропоморфні метафори: *river arm* (рукав), *river mouth* (гирло ріки), *solifluction mantle* (мантія). Вони складають 38,3% серед усіх термінів-метафор, галузі, що розглядається.

Метафори, які ґрунтуються на безумовній аналогії можуть виникати і за зовнішньою подібністю: *river terrace* (тераса ріки), *earth's crust* (літосфера), *green belt* (зелена зона). Вони складають 24,6%.

Номінації, пов'язані зі схожістю розміщення складають іншу концептуально значиму групу (13,8%): *deep-sea floor* (глибоководне морське дно), *river bed* (русло ріки).

9,6% композитів утворені за співвіднесенням форми й змісту: *ox-bow lake* (озеро в формі дуги, утворене в місці, де вигин ріки відділяється від неї), *bedrock* (бедрок, корінна підстильна порода, ґрунт – залягання), *firn field* (зернистий лід).

Схожість характеристик також є основою для утворення термінів-метафор: *bogburst* (зсув торф'яників). Вони складають 9,2%. На умовній аналогії ґрунтуються такі терміни-метафори, як *standing wave* (стояча хвиля). Їхня доля серед інших термінів-метафор складає 4,5%. Другий за частотністю тип зміни значення слова, метонімія, полягає в зміні значення за суміжністю, у регулярному чи оказіональному перенесенні назви з одного класу об'єктів на інший клас. Це перенесення може обумовлюватися просторовими, темпоральними, інструментальними, функціональними та іншими зв'язками.

Особлива група метонімії, зафіксована в географічних словниках, представлена типом формування власних назв від загальних іменників в основному в топонімії: *the Highlands* (північна та північно-західна частина Шотландії).

Терміни-композити, утворені за допомогою метонімії складають 3%. Отже, в результаті дослідження, ми прийшли до висновку, що композитна номінація є одним із найпродуктивніших засобів поповнення словникового складу англійської мови. Результати нашого дослідження доповнили дані про продуктивність моделей термінів-композитів. Аналіз матеріалу дослідження дозволив виділити шість структурних моделей складних географічних термінів. Було доведено, що композиційно-географічні терміни можуть утворюватися як внаслідок прямої, так і непрямої номінації.

В одному дослідженні неможливо охопити увесь спектр питань, пов'язаних із вивченням композитної номінації англійської мови. Вважаємо перспективним встановлення закономірностей системи композиції у діахронії; виявлення особливостей функціонування композитних лексем.

Література:

1. Азарова Л. Є. Складні слова в українській мові : структура, семантика, концепція «золотої» пропорції / Л. Є. Азарова. – Вінниця : Вид-во Вінницьк. пед. ун-ту, 2000. – 222 с.
2. Англо-український географічний глосарій / [авт.-уклад. Дахно І. І.]. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 390 с.
3. Дембовська Л. М. Пряма і непряма композитна номінація в англійській мові : соціодискурсивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 04 «Германські мови» / Л. М. Дембовська. – Харків, 2012. – 20 с.
4. Дубравська Д. М. Композити як одне з основних джерел розвитку і збагачення словникового складу англійської мови (на матеріалах британського національного корпусу текстів (BNC)) / Дубравська Д. М. // Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2011. – С. 110–119.
5. Смельянова Є. С. Слова-композити в українській сільськогосподарській термінології / Є. С. Смельянова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна. – 2014. – Випуск 44. – С. 94–96.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2006. – 716 с.
7. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія : формування та функціонування : [навч. посіб.] / Л. О. Симоненко. – Умань : РВЦ «Софія», 2006. – 104 с.
8. Русско-английско-испано-французско-китайский словарь географических терминов / [авт. Марчук Ю. Н., Яковлев С. А.]. – М. : Восток-Запад, 2005. – 367 с.
9. Downing P. On the Creation and Use of English Compound Noun / Pamela Downing // Language 53.4. – 1977. – P. 810-842.
10. Geography. MacMillan Vocabulary Practice Series / [author Kelly, Keith]. – Oxford : MacMillan Publishers Limited, 2009. – 231 p.
11. Marchand H. The Categories and Types of Present Day English Word Formation / Harold Marchand. – Munich : Beck, 1974. – 379 p.

УДК 81:39(477.83)

О. А. Мисик,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ТВАРИННИЙ ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОД УКРАЇНЦІВ У ТРОПАХ ОСІ ПСЕВДОТОЖНОСТІ (В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ І. КАЛИНЦЯ)

Стаття присвячена дослідженню мовної об'єктивації тваринного етнокультурного коду у тропічній системі І. Калинця. Встановлено, що частіше міфопоетичні смисли у структурі тропів реалізують такі фауноніми, як ворона, одуд, сокіл, кін, корова, вівці, змії, гаддя, метелики, представлені насамперед у метафорах, порівняннях та епітетах.

Ключові слова: троп, псевдототожність, етнокультурний код, фаунонім, поетична творчість.

UKRAINIAN ANIMAL ETHNOCULTURAL CODE IN THE TROPES OF PSEUDOIDENTITY (IN POETRY BY I. KALYNETS)

In the article we analyze the representation of animal ethnocultural code in the tropes of pseudoidentity in I. Kalynets' poetry. Poetic texts of collections «Imprisoned Muza» and «Awakened Muza» were the material to study. It was established that mostly such lexemes as crow, hoopoe, falcon (names of birds); horse, cow, sheep (names of animals); snake, serpent (names of reptiles); butterfly (names of insect) have ethnocultural meaning. In Ukrainian mythopoetic picture of the world all of them are polysemantic and objectify different ethnocultural meanings. Tropes, embodying the animal code, objectify ancient beliefs about the animals associated with the universe, ethnosemantics of animal names mentioned in lingvoculture, animistic ideas about animals etc. It was found that as an element of the composition of tropes in poetic texts of I. Kalynets language units that identify animals are used both in the position of the subject of comprehension and the object of comparison.

Key words: trope, pseudoidentity, ethnocultural code, faunonim, poetry.

ЖИВОТНЫЙ ЭТНОКУЛЬТУРНЫЙ КОД УКРАИНЦЕВ В ТРОПАХ ОСИ ПСЕВДОТОЖДЕСТВА (В ПОЭТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ И. КАЛИНЦА)

Статья посвящена исследованию языковой объективации животного этнокультурного кода в тропической системе И. Калинца. Установлено, что чаще мифологические смыслы в структуре тропов реализуют такие фаунонимы, как ворона, удод, сокол, лошадь, корова, овцы, змея, змея, бабочки, представленные прежде всего в метафорах, сравнениях, эпитетах.

Ключевые слова: троп, псевдототождество, этнокультурный код, фауноним, поэтическое творчество.

Вивчення особливостей мовної об'єктивації культурного простору, релевантного для тієї чи іншої етнокультурної спільноти, є одним із пріоритетних векторів дослідження лінгвістичного матеріалу в межах антропоцентричної парадигми. Мовознавче дослідження текстів на предмет кореляції понять *мова – етнічна культура* апелює до етнічної пам'яті народу відповідно до його соціально-історичного та духовного розвитку як у діахронному аспекті, так і на конкретному синхронному зрізі.

В останні десятиліття особливо активізувалися наукові зацікавлення, пов'язані з характеристикою системи поетичних тропів як вербалізаторів національно-культурної свідомості (В. А. Маслово, В. Н. Телія, Е. Е. Юрков). В українстиці інтерес до подібної проблематики розвивають праці І. О. Голубовської, С. Я. Ермоленко, В. В. Жайворонка, М. В. Жуйкової, В. І. Кононенка, Л. В. Кравець, А. К. Мойсієнка, Т. В. Охріменко, Н. В. Слухай, Н. М. Сологуб, О. С. Таран та ін.

Метою статті є проаналізувати особливості мовної репрезентації тваринного етнокультурного коду у тропях осі псевдототожності в поетичних текстах І. Калинца. Матеріалом дослідження послужили збірки письменника «Пробуджена муза» та «Невольничча муза».

Тваринний (фаунонічний) код тропічної одиниці в поетиконі І. Калинца втілюють насамперед через орнітоніми та похідні від них (*птахи, вороння, ворона, півень, одуд голубино, соколо, шинопаво*), а також через назви звірів (*кажан, віль, кінь, корова, вівці, буй-тур*), рідше – плазунів (*гаддя, змія, змії*), комах (*метелики, бджола*).

Відгомін міфологічних уявлень про вирій як «давню назву раю, де росте світове Дерево життя, у верхів'ї якого живуть птахи і душі померлих» [1, с. 67] демонструє порівняння людей із птахами, вжите для змалювання картини смерті: *Потахне світ наш, гей, потахне, / по собі не полише й крихт / – і ми відлинемо, як птахи, / хоча без крил, хоча без крил* [4, с. 249].

У метафорі *Далека музика очей / стурхнула ніжно, голубино...* [4, с. 23] поет обіграє тичинівське зіставлення очей із музикою (*Я Ваші очі пам'ятаю, / Як музику, як спів*), ускладнюючи псевдототожність *очі – музика* прислівником *голубино* із семою «вірно, віддано, любляче», що ретранслює етнокультурне значення лексеми *голуб* – «символ щирого, ніжного кохання» [3, с. 142].

Використовуючи порівняння *вороння, як половці (вороння, як половці, чатувало на м'ясо сире* [4, с. 26]), автор актуалізує етноміфологічні смисли, пов'язані з давніми уявленнями про цих птахів як «уособлення смерті, лиха і недобрих сил» [9, 2011]; нечистих птахів, пов'язаних зі світом мертвих [3, с. 115]. Сакральна ситуація смерті об'єктивується також у таких контекстах: *Стала мати перед місто – три вежі вгорі зависло: / в одній вежі – попіль лежить, / в другій вежі – жона плаче, / в третій вежі – ворон криче* [5, с. 135].

Лексема *півень* як компонент фразеологізму *пустити півня* зі значенням «підпалити, влаштувати пожежу» [3, с. 452] об'єктивується в розгорнутій метафорі *Бувало пустимо півня під Холодного безсмертя, / лопоче з полотна на полотно червоної...* [4, с. 95].

Орнітонім *одуд*, реалізований у порівнянні *мистець, як одуд*, як і в народних віруваннях, є негативно конотованим і забезпечує створення саркастичного образу поета: *З мансарди замшлої мистець, як одуд, визирав: / що його ще на полоті нині вдати?* [4, с. 95].

У народних піснях сокіл виступає символом козака [3, с. 560]. Цим мотивується псевдототожність *сокіл – чоловік*, представлена у досліджуваних творах: *Як ся маєш лицарю? / Як ся маєш соколю?* [5, с. 129]. Традиційні для української етнічної картини світу псевдототожності *пава – дівчина, сокіл – хлопцев* автор по-своєму втілює в розгорнутій метафорі *На околі водять коло / шинопаво і соколо* [5, с. 130].

Продуктивними є моделі тропів із лексемою *крила* та похідними від неї, які дослідники пов'язують з їх автономним існуванням у міфології, фольклорі, різних видах мистецтва [6, с. 143]. Як «солярний символ, що означає божество, духовну природу, дію, силу волі, силу розуму, швидкість, оберіг, всеосяжність, здатність виходити за межі реального світу» [1, с. 254], крила часто проєктуються на духовний світ людини, профілюючи возвеличення, піднесення: *обтяжи крила жіночості / крило материнства* [5, с. 197]. Значення лексеми *крила* «сила, що виходить за межі людських можливостей» реалізується в контексті: *Хоч Бог, що оставсь за дверима, / шкодує нам пари крил. / Та віримо: ангел незримо / обереже нас від кривд* [4, с. 247]. Знижене емоційне забарвлення супроводжує іменник *крильце* в іронічному контексті: *битися крильцем / у груди / і ми люди / без нас вітру б / не було* [4, с. 307].

Компонентами тропів нерідко виступають фауноніми *кінь, корова, вівці, кажан*. Так, однією зі складових образу козака, вибудованого у циклі «Лицарія» (збірка «Міт про козака Мамаю»), є образ коня. Побудова однойменного вірша – це мовлення від першої особи, що відповідає фольклорній традиції персоналізувати цю тварину. Значачимо також, що в етнічній картині світу українців усталився стійкий асоціативний комплекс *козак – кінь*. Реалізуючись у позиції суб'єкта осмислення, зоонім *кінь* реалізує фольклорне значення «вірний друг козака, побратим»: *а я кінь- скакань / зі-сідла-не-скинь / у біді-не-кинь; за плечима постою / під баскою грою / заіржу як почую / чужаницю чужую* [5, с. 333-334]. Загалом більшість творів у збірці «Міт про козака Мамаю» характеризується іронічним забарвленням. У такий спосіб автор акцентує увагу на такій рисі характеру українців, як почуття гумору. Іронію, засвідчену метаморфозою, демонструє контекст:

глянь у ліве вухо / з ледаця зухом / глянь у праве / з каправого бравим / одним зухом [5, с. 333].

Волелюбність вважають однією з основних ознак українського етнопсихотипу. Можливо, тому в українській мовній картині світу існує усталений асоціативний зв'язок *воля – степ, воля – поле, воля – козак*. Метафора *воля скаче у полі* [5, с. 356] демонструє етнокультурне осмислення образу волі шляхом її ототожнення з конем. Актуальною семою в семантичній структурі відповідного зооніма є «вільний».

Через епітет *вороний* автор зосереджує увагу не стільки на колористичній ознаці, скільки на анімальній, зважаючи на те, що він давно узвичаївся в ліричних текстах і уже «не сприймається як барва, а є невід'ємною частиною народнопоетичного зообразу» [7, с. 36]: *наш коник шаблю відридав / край вороного поля* [5, с. 222]. Словосполучення *вороне поле* апелює до народнопоетичного образу козака на коні в широкому полі. Образ вітру вороного об'єктивується в метафорі *А вітер вороний сурмив / над сніговим сумним сувоєм* [4, с. 23].

У поезії І. Калинця експлікується також образ білого коня, який у міфології виступав разом із богом сонця та вказував на його бойовичне значення як світлої істоти, що бореться з темрявою [2, с. 20]: *курача пам'ять у містечка / забуло воно про білого коня / чи може ніколи не було / білого коня у нього* [4, с. 167].

Ретранслятором етноміфологічного тваринного коду виступає також розгорнута метафора із зоонімом *корова* в позиції об'єкта зіставлення: *обродилася кислиця тучна корова / на майдані посеред міста / ратицями вгрузла / попасає бруківку / доять її зелене молоко / разом з листям / надвечір одна стромовина / чорна зболена дійка / а вранці поворотьма дійна / ще кисліші кислички / споживають городяни щедроту / щедрістю не нахваляться* [4, с. 143]. Через псевдототожність *кислиця – корова* виражається поняття родючості. Функція дескриптора тут базується на міфологічному тлумаченні корови як «годувальниці Матері-Землі» [9, с. 309].

Псевдототожність *хмарина – отара* (*інколи / пливе нею / хмарина отари* [5, с. 404]), виявлена в поезії І. Калинця, також властива й етнічній картині світу українців, де навколишню дійсність часто осмислювали в зооморфних формах.

Ретрансляторами теріоморфного коду як різновиду тваринного є передусім метафори та порівняння: *І з вуст по цілм коридорі / червоне гаддя поповзе* [4, с. 247]; *чутки / сповзають з язиків як змії* [4, с. 321], через які реалізується подібність неправдивих слухів, чуток до гаддя (змій) та актуалізується етнокультурне розуміння відповідного зооніма як збірного образу чогось поганого, бридкого [3, с. 125].

Відомо, що в міфопоетичній картині світу змії асоціюється із вихідними поняттями буття, зокрема першостихіями та світовим деревом. Утіленням вогняної стихії часто вважали велетенського змія-дракона, мешканця підземних глибин, володаря численних скарбів (які також асоціювалися з вогнем). Досліджуючи вияви вогняної природи змія, В. Пономаренко зазначає, що «він може ототожнюватися із небесним, земним або підземним вогнем. У першому випадку образ змія виступає у зв'язку із сонячним божеством, або ж змії сам уособлює сонце» [8, с. 10-11]. Зображення вогню і червоного заходу сонця (сонце – небесний вогонь) у вигляді змія характерне й для творів І. Калинця: *не пригасити вогню / сичить як змії / з паці розприскує / чорні лилики* [5, с. 19] або *змії вечора / з-за овиду / доригує вогнем* [5, с. 25].

Міфологічний світогляд пов'язує змія і з водною стихією: він інтерпретується як дух, господар водоймища або змальовується у вигляді річки [8]. Подібні етноміфологічні уявлення експлікуються в такому метафоричному контексті: *ми є напевно вічна вода / але де є той щоби зумів / вогненным мечем розтяти / звинну блакитну змію надвоє / на початок одного закінчення іншого / на воду одних і воду других / де є Отой якого так довго шукаю / при криюці Нового Завіту* [4, с. 319]. Тут філософсько-екзистенційні проблеми осмислюються крізь призму християнського та язичницького сценаріїв.

Ключовою для тюремного, «невольничого» віршування І. Калинця дослідники вважають метафору *орати метелика-ми*. Її по-різному трактують М. Ільницький, Д. Гусар-Струк, Я. Костюків. Вважаємо, що ототожнення метеликів з волами (*а господарю / даруї в кошару / метеликів пару* [5, с. 303]; *це той / що забув тверезу мову людей / і пішов орати метеликами / серед зілля-журилля / де навіть волам не під силу* [5, с. 304]) зумовлене насамперед відповідними етнокультурними уявленнями, згідно з якими метелик традиційно асоціюється з душею, безсмертям [6, с. 146], а віл є символом терпіння, важкої праці, покори [3, с. 95]. У поезії за допомогою вказаних метафор автор актуалізує думку про духовне протистояння, що вимагає незламності та сили духу.

Загалом тваринний код у досліджуваних текстах об'єктивується в численних тропях, компонентами яких виступають передусім такі фауноніми, як *ворона, одуд, сокіл* (орнітоніми); *кінь, корова, вівці* (назви тварин); *змії, гаддя* (номенні плазунів); *метелики* (номінації комах) та ін. Усі вони в міфопоетичній картині світу українців є полісемантичними й об'єктивують різні етнокультурні смисли, що зумовило їхнє широке використання у тропейних структурах, зокрема метафорах, порівняннях, епітетах, представлених у поетиконі І. Калинця. Аналіз тропів, що виникають на основі різних логічних зіставлень об'єктів позамовної дійсності, дає змогу змодельовати етнокультурну картину світу українського народу, вивчення якої належить до перспективних досліджень в сучасній лінгвістиці.

Література:

1. Войтович В. М. Українська міфологія / В. М. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
2. Головацький Я. Ф. Виклади давньослов'янських легенд, або міфологія / Я. Ф. Головацький. – К., 1991. – 92 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Калинець І. Зібрання творів : у 2 т. / І. Калинець. – К. : Факт, 2004. – Т. 1: Пробуджена муза. – 416 с.
5. Калинець І. Зібрання творів : у 2 т. / І. Калинець. – К. : Факт, 2004. – Т. 2: Невольничка муза. – 544 с.
6. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. : [монографія] / Л. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 416 с.
7. Левчук О. Колірний код фольклорного образу коня та його символічне значення в українській народній творчості / О. Левчук // Міфологія і фольклор : загальноукраїнський науково-освітній журнал. – Львів, 2009. – № 1 (2). – С. 29 – 36.
8. Пономаренко В. В. Еволюція хтонічного образу в українському фольклорі : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 09.00.12 «Українознавство» / В. В. Пономаренко ; КНУ ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т українознавства. – К., 1999. – 19 с.
9. Українська міфологія та культурна спадщина : ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їхніх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та інших народів / [авт.-упор. О. Кононенко]. – Харків : Фоліо, 2011. – 712 с.